

ROZDIELY V RODINNOM A REPRODUKČNOM SPRÁVANÍ OBYVATEĽOV BRATISLAVY SO STREDOŠKOLSKÝM A VYSOKOŠKOLSKÝM VZDELANÍM

Michal Katuša

Univerzita Komenského v Bratislave, Prírodovedecká fakulta, Katedra humánnej geografie a demografie, e-mail: katusa@fns.uniba.sk

Abstract: The article is focused on differences in reproductive and family behavior between high school and university educated people in Bratislava by combining the official statistical data with the results of survey being finished in 2009. With respect to great demographical changes in last 15 – 20 years, Bratislava appears to be ahead in comparison to other Slovakian urban and rural populations because of the sooner starting year of changes such as postponement of fertility and others. Education factor is considered to be very important in family and reproductive behavior. Thus the survey represents the case study of urban population which behavior seems to be pioneering within Slovakia. The main goal of the study is to show which attitudes and preferences have high school and university educated people in Bratislava, and where are the differences between these two groups.

Key words: family behavior, reproductive behavior, high school educated population, university educated population, questionnaire survey, Bratislava

1 ÚVOD

Veľká pozornosť v oblasti reprodukcie a reprodukčného správania je venovaná vplyvu úrovne vzdelania na plodnosť. Nesporný je priamy efekt predĺženého štúdia ako najdôležitejší faktor v časovaní plodnosti. Vyššia vzdelanostná úroveň jednotlivcov však nemá iba takýto „mechanický“ efekt, ale spolu s ňou prichádza aj mnoho nepriamych vplyvov. Vyššie vzdelanie povzbudzuje jednotlivcov na trhu práce, a teda posúva otázku materstva na nižšie priečky v osobných ambíciách. Nezanedbateľným je rozdiel v hodnotách a preferenciách jednotlivcov s vyšším vzdelaním od jednotlivcov s nižším vzdelaním. S vyššou vzdelanosťou sa zlepšuje prístup k informáciám aj v otázkach antikoncepcie a vedie k aktívnemu plánovaniu rodičovstva a kontrole plodnosti. Úroveň vzdelanosti sa spája aj s rôznym ponímaním partnerského života, pričom jednotlivci s vyšším vzdelaním kladú vyšší dôraz na nezávis-

losť a osobnú autonómiu, a preto podliehajú vo väčšej miere menej tradičným formám rodinného spolužitia ako kohabitácia a iné.

Vplyvu vzdelanosti na intenzitu a časovanie plodnosti je teda nesporný a zaoberalo sa ním viacero autorov. Výskumom plodnosti vysokoškolských žien v Nórsku sa napríklad zaoberal Kravdal (2001). Zaujímavým je výsledok rovnakej intenzity plodnosti u vysokoškolsky vzdelaných žien a pri druhom pôrode dokonca vyššej intenzity plodnosti. Tak isto Potančoková (2007, 2009) vo svojom výskume potvrdzuje, že vysokoškolsky vzdelané ženy Bratislavy dosahujú takmer rovnakú intenzitu plodnosti ako ženy s nižším vzdelaním a v niektorých vekových kategóriách dokonca vyššiu. Vyššiu intenzitu vysokoškolsky vzdelaných žien potvrdzujú aj výskumy na populácii dánskych žien v rokoch 1981 – 1994 (Gerster et al., 2007). Aj keď sa teda prvotne môže zdať, že vyššia vzdelanosť vedie k nižšej pôrodnosti, nemusí to byť pravda.

Ústredným cieľom nášho príspevku je teda zhodnotiť rozdiely v rodinnom a reprodukčnom správaní vysokoškolsky a stredoškolsky vzdelaného obyvateľstva v rokoch 1992 až 2007 v Bratislave a preskúmať zámery a rozdielnosti medzi preferenciami v rodinnom a reprodukčnom správaní v roku 2009 na základe kvantitatívneho dotazníkového prieskumu. Populácia Bratislavy nebola vybraná náhodou. Ukazuje sa, že Bratislava predbieha v demografickom vývoji aj ostatné relatívne urbanizované populácie ostatných najväčších krajských miest, preto sa jednoznačne javí ako pionierska populácia v rámci Slovenska.

2 ODKLADANIE PLODNOSTI A VZDELANIE

V druhej polovici 20. storočia zaznamenala väčšina štátov západnej a severnej Európy zmeny v demografickom správaní obyvateľstva, ktoré sú považované za jedny z najvýznamnejších zmien v histórii a preto ich môžeme nazvať revolučnými a tvoriacimi druhý demografický prechod (Van de Kaa, 1987, 2001; Lesthaeghe 2001). Jedným z hlavných demografických prejavov druhého demografického prechodu sa stal pokles intenzity plodnosti a odkladanie plodnosti do vyššieho veku. Z hľadiska našej štúdie je dôležitý fakt, že nové demografické správanie sa najskôr objavuje hlavne u vzdelanejšieho obyvateľstva. Snažíme sa teda zmapovať rozdiely medzi vysokoškolsky a stredoškolsky vzdelanými obyvateľmi Bratislavy v oblasti rodiny a reprodukcie.

Lesthaeghe (2001) vo svojej práci popísal 7 hlavných a 7 krajinno-spezifických faktorov, ktoré väčšou či menšou mierou prispievajú k odkladaniu rodičovstva. Medzi Lesthaegheho (2002) hlavných sedem faktorov, ktoré vplyvajú na odkladanie rodičovstva patrí: 1) zvyšovanie vzdelanosti žien a ekonomickej autonómie žien, 2) zvyšovanie konzumných nárokov, ktoré vedú k potrebe druhého rovnocenného príjmu domácnosti, 3) zvýšenie investícií do kariérneho rastu pri oboch pohlaviach a tak isto aj zvýšenie konkurencie na pracovisku, 4) zvyšovanie „post-materiálnych“ charakteristík ľudí ako etická autonómia, slobodná voľba, tolerancia pre nekonvenčné rozhodnutia, 5) vysoké nároky na kvalitu života a voľný čas, 6) vymanenie sa z nez-

vratných záväzkov a túžba dosiahnuť otvorenú budúcnosť, 7) zvyšovanie pravdepodobnosti rozvodu a separácie, a teda zvýšená pozornosť investovania do „vlastnej identity“.

Ako krajinno-špecifické vyčlenil Lesthaeghe tieto faktory: 1) geografická mobilita mladých a dospelých s vysokoškolským vzdelaním, 2) nedostatok a prístupnosť štátnej podpory študentom na bývanie, dopravu a iné 3) flexibilita trhu práce, zahŕňajúca možnosť práce na polovičný úväzok, 4) nezamestnanosť mladých, 5) garancie minimálneho príjmu, 6) ceny a dostupnosť bývania aj pre začínajúce aj pre už zabehnuté domácnosti, 7) dostupnosť antikoncepcie a prístupnosť potratov.

Sobotka (2004a, 2004b) vyčleňuje nasledujúce okruhy vplyvu: 1) *vplyv úrovne vzdelanosti*, 2) *konflikt medzi zamestnaním a rodičovstvom*, 3) *nezamestnanosť, neistota, ekonomické podmienky a načasovanie prvého pôrodu*, 4) *transformácia rodiny a partnerských vzťahov*, 5) „*antikoncepcná revolúcia*“ a *odklad pôrodov prvého poradia*. Každý z týchto okruhov zahŕňa širokú škálu rôznych čiastkových procesov, javov a súvislostí. Každý väčšou či menšou mierou prispieva k odkladaniu pôrodov, respektíve k zmene reprodukčného správania z modelu skorého rodičovstva na model neskorého rodičovstva.

V prvom okruhu vplyvu úrovne vzdelanosti Sobotka (2004a) poukazuje na fakt, že priamy efekt predĺženého štúdia je najdôležitejší faktor pri hľadaní dôvodov zmeny v časovaní plodnosti. Dodáva však, že vyššia vzdelanostná úroveň jednotlivcov nemá iba takýto „mechanický“ efekt, ale spolu s ňou prichádza aj mnoho nepriamych vplyvov. Vyššie vzdelanie povzbudzuje jednotlivcov na trhu práce, a teda posúva otázku materstva na nižšie priečky v osobných ambíciách. Nezanedbateľným je rozdiel v hodnotách a preferenciách jednotlivcov s vyšším vzdelaním od jednotlivcov s nižším vzdelaním. S vyššou vzdelanosťou sa zlepšuje prístup k informáciám aj v otázkach antikoncepcie a vedie k aktívnemu plánovaniu rodičovstva a kontrole plodnosti. Úroveň vzdelanosti spája autor aj s rôznym ponímaním partnerského života, pričom jednotlivci s vyšším vzdelaním kladú vyšší dôraz na nezávislosť a osobnú autonómiu, a preto podliehajú vo väčšej miere menej tradičným formám rodinného spolužitia ako kohabitácie a iné.

Druhý okruh vyčlenený autorom súvisí v mnohom s vyššou vzdelanosťou žien a participáciou na trhu práce. Tradične bola zamestnanosť žien a materstvo videné ako nezlučiteľné. V súčasnosti sklbenie kariéry a materstva vo veľkej miere závisí od špecifikácií jednotlivých štátov v oblasti rodinnej politiky, zamestnaneckej politiky, rodovej rovnosti a iných krajinno-špecifických opatreniach. Vplyv má aj dostupnosť zamestnaní na čiastočný úväzok a zamestnaní s flexibilnou pracovnou dobou, ktoré by vyhoveli aj ženám s vyšším vzdelaním. Dostupnosť starostlivosti o deti, hlavne jasli a škôlok. Nezanedbateľným je prístup jednotlivých zamestnávateľov k prijímaniu nových zamestnancov. V súvislosti s ekonomickým náhľadom na život a osobnými preferenciami považuje Sobotka ako aj mnoho iných autorov za dôležité dosiahnutie stabilného zamestnania a výšku príjmu.

Tretím okruhom Sobotkom (2004a, 2004b) vyčlenených vplyvov je nezamestnanosť, neistota, ekonomické podmienky a načasovanie prvého pôrodu. V prípade nezamestnanosti sa mnohí autori nezhodujú, či je vplyv na plodnosť a jej časovanie

kladný alebo záporný. Napríklad Easterlin (1978) vo svojej teórii vo všeobecnosti tvrdí, že ak klesá nezamestnanosť (hlavne u mladých mužov a mladých žien) dôsledkom býva zvyšovanie sobášnosti a pôrodnosti. Naopak, ak sa zvyšuje nezamestnanosť mladých ľudí dochádza k poklesu sobášnosti a pôrodnosti. Ekonomické premenné, špeciálne v prípade zmien na trhu práce potvrdili, že tieto zmeny neovplyvňujú veľmi kohortnú fertilitu, ale skôr časovanie plodnosti. Vzdelanosť jednotlivcov taktiež výrazne ovplyvňuje nezamestnanosť, ekonomické podmienky ako aj načasovanie prvého pôrodu.

Autor sa v štvrtom okruhu zaoberá transformáciou rodiny a partnerským vzťahom. Nové otvorenejšie partnerské vzťahy vplyvajú na odklad rodičovstva. Zatiaľ čo v tradičnej rodine boli deti jednou z hlavných priorít, v dobe moderných spolužití nie je dieťa hlavným cieľom spolužitia, ale osobné uspokojenie. Nárast vzdelanosti žien a participácie žien na trhu práce prispelo k egalitárskemu vzťahu, čo vplyva na spoločné rozhodovanie aj v otázkach tvorby vzťahu a materstva. Otvorenejšie vzťahy a komunikácia v rámci nich vedú aj k menšej stabilite partnerstiev a nepriamo aj k nárastu kohabitácií. Vplyv nestability partnerských vzťahov na odklad rodičovstva je nesporný. V prípade kohabitácií nie je implicitne daný negatívny vplyv, avšak empirické údaje potvrdzujú ideu, že komplexnejšie vzťahy súvisia s neskorším rodičovstvom. Odkladu rodičovstva napomáha aj nárast štandardu pre rodičovstvo a kvalitnú výchovu detí. Vo všeobecnosti môžeme konštatovať, že stále menej mužov a žien vstupuje do partnerstva s cieľom mať deti (Sobotka, 2004a, 2004b). Aj v tomto okruhu môžeme sledovať vplyv úrovne vzdelanosti na formovanie partnerských vzťahov a rodiny.

Posledný autorom vyčlenený okruh efektov vplyvujúcich na odkladanie rodičovstva je „antikoncepčná revolúcia“. Autor rozlišuje túto kategóriu na tri hlavné kategórie. V prvom rade chápe antikoncepciu ako technický faktor na kontrolu pôrodnosti. Tento faktor nie je nevyhnutne spájaný s odkladom rodičovstva. Druhým chápaním antikoncepcie ako významný, dokonca až kritický faktor neskoršieho štartu „fertilnej kariéry“, keďže používaním hormonálnej antikoncepcie sa v mnohých prípadoch zabránilo počatiu nechceného potomstva, hlavne u mladých žien. Posledný pohľad na antikoncepciu sa spája so zmenou noriem a hodnôt spojených so sexualitou a reprodukčným správaním (Sobotka, 2004a, 2004b).

Hoci Lesthaegovo a Sobotkovo rozdelenie sa zameriava na odkladanie rodičovstva, implicitne je zrejmé, že nejde iba o vplyv na odkladanie rodičovstva, ale celkovo na rozhodovanie sa či mať, alebo nemať deti. Tak isto tieto faktory ovplyvňujú rozhodovanie jednotlivcov o ideálnej veľkosti rodiny, respektíve počte detí, a časovaní. Vplyv úrovne vzdelanosti je zrejмый vo všetkých vyčlenených okruhoch.

V našej štúdií sa teda snažíme pomocou kvantitatívneho prieskumu medzi mladými ľuďmi Bratislavy zmapovať, aké sú ich predstavy o ich budúcom reprodukčnom správaní a identifikovať obmedzujúce faktory, ktoré znižujú plodnosť, respektíve plodnosť mladých ľudí odďaľujú. Osobitne teda rozdielnosti medzi vysokoškolsky a stredoškolsky vzdelanými obyvateľmi. Populácia Bratislavy nebola zvolená náhodou, keďže mestské obyvateľstvo sa vyznačuje rozdielnym demografickým správaním a má rozdielne špecifiká. Vyznačuje sa nižšou plodnosťou,

vyššou strednou dĺžkou života, lepším zdravím. Vo všetkých demografických ukazovateľoch populácia Bratislavy „predbieha“ ostatnú populáciu Slovenska (Katuša, 2008). Urbanizácia vo všeobecnosti zrýchľuje priebeh druhého demografického prechodu (Population Reference Bureau, 2004).

Otázkou však zostáva či sa plodnosť žien po zastavení „fázy odkladania“ dostane na pôvodnú úroveň. V hodnotovom rebríčku obyvateľov dochádza k významným zmenám, prevláda rast individualizmu a emancipácie žien (Marenčáková, 2006). Dôraz sa kladie na sebarealizáciu, kariéru a osobný úspech. Tradičné hodnoty rodiny sú tak ohrozené, čo ovplyvňuje hlavne sobášnosť a následne aj pôrodnosť ako kľúčový proces demografického vývoja obyvateľstva. Sociálne teórie vychádzajú často z predpokladu, že správanie ľudí sa deje v rámci istej racionality. Tento predpoklad je založený na teórii racionálnej voľby (rational choice theory), ktorej základ vychádza z neoklasicistických ekonomických teórií, z ktorých niektoré zohrali významnú úlohu aj pri vysvetleniach plodnosti (Rabušic, 2001). McDonald (2002, 2004) tvrdí, že spoločnosť založená na novej trhovej ekonomike nie je schopná jednoduchej reprodukcie.

3 PLODNOSŤ POPULÁCIE STREDOŠKOLSKY A VYSOKOŠKOLSKY VZDELANÝCH ŽIEN BRATISLAVY NA ZÁKLADE BEŽNEJ EVIDENCIE

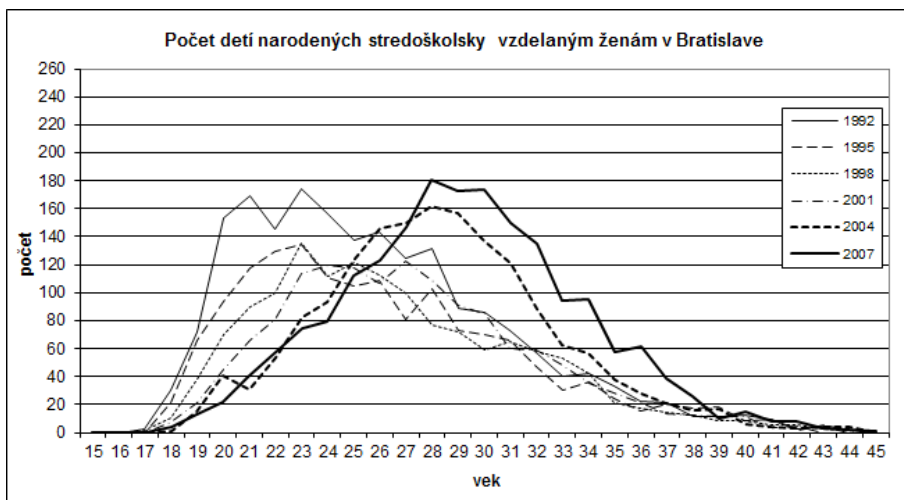
Pri charakteristike doterajšieho vývoja plodnosti v Bratislave vychádzame z údajov z evidencie o narodených v Bratislave. Tieto údaje nám boli, v čase dotazníkového prieskumu v roku 2009, poskytnuté len do roku 2007. Údaje za ďalšie roky nám už neboli poskytnuté a preto nie sú niektoré charakteristiky intenzity a časovania plodnosti za posledné roky dopočítané, keďže tieto údaje nie sú verejne dostupné a sú kľúčové pre výpočet niektorých ukazovateľov a charakteristík.

Plodnosť zaznamenala za posledných 15 – 20 rokov výrazné zmeny. Tieto zmeny sa týkali hlavne intenzity a časovania plodnosti. Časovanie plodnosti charakterizuje zvyšovanie priemerného veku pri narodení dieťaťa počas celého obdobia. Tento nárast je spôsobený jednak odkladaním sobášov a následne aj pôrodov do vyššieho veku a na druhej strane zmenami v správaní a hodnotovom rebríčku obyvateľov.

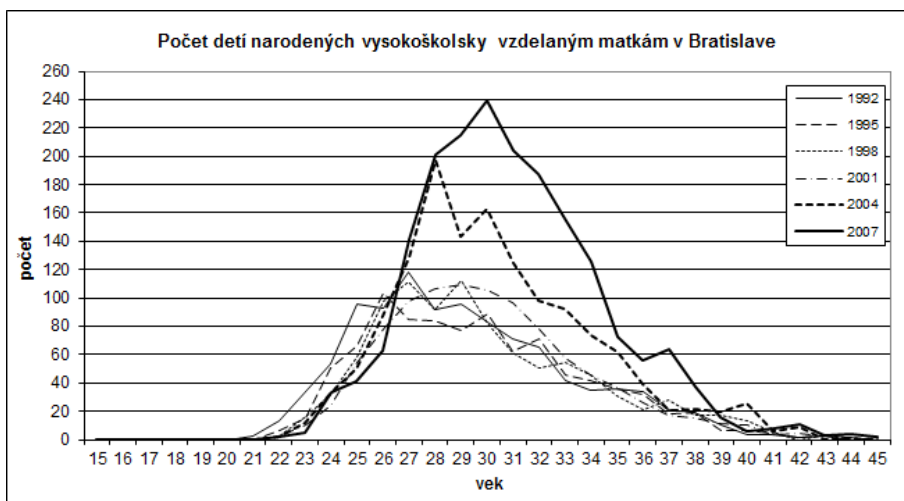
V Bratislave dochádza aj ku výraznej koncentrácii plodnosti do užšieho vekového intervalu, a taktiež rekuperácii odložených pôrodov do výraznejšej miery ako na celom Slovensku. Zmena intenzity plodnosti žien má v priebehu sledovaného obdobia 2 fázy. V prvej fáze dochádzalo k výraznému poklesu intenzity plodnosti, a to najmä v nižších vekoch. Tento pokles bol spôsobený odkladaním sobášov do vyšších vekov, ale najmä zmenou v správaní a prechodom k modelu jedno detnej rodiny. Táto prvá fáza trvala do konca 90. rokov. V druhej fáze od roku 2000 zaznamenávame nárast intenzity plodnosti, a to najmä vo vyšších vekoch, keďže dochádza k rekuperácii odložených pôrodov.

Ak porovnáme počty narodených detí podľa veku a vzdelania (obr. 1 a 2), môžeme si všimnúť, že v prípade stredoškolsky vzdelaných žien kopíruje vývoj popísa-

ný trend prvotného poklesu počtu narodených detí ženám v mladších vekových skupinách a následného nárastu počtu narodených detí ženám v starších vekových skupinách (28 – 30 rokov). V prípade vysokoškolsky vzdelaných žien Bratislavy v sledovanom období nedochádza k prvotnému poklesu počtu narodených detí ženám v mladších vekových skupinách, ale zaznamenávame iba druhú fázu výrazného nárastu počtu narodených detí ženám v starších vekových skupinách (30 – 33 rokov).

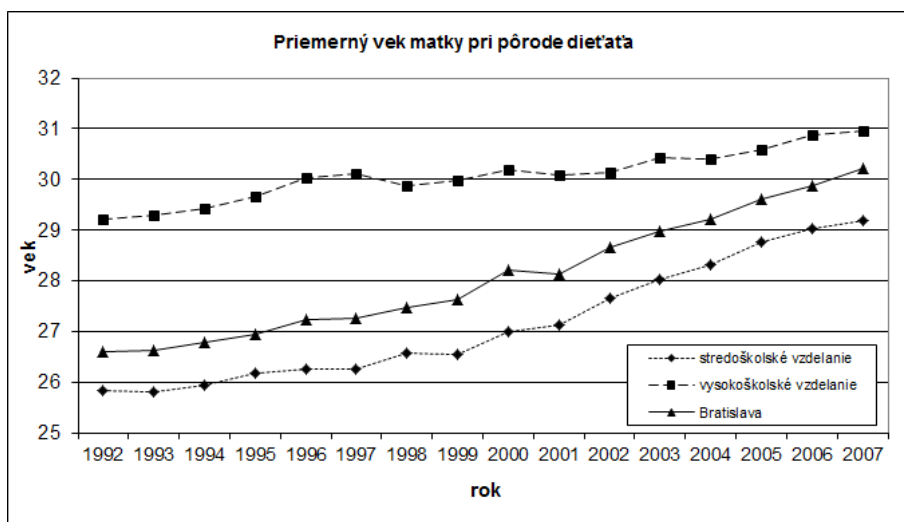
Obrázok 1 Počet detí narodených stredoškolsky vzdelaným ženám Bratislavy.
Zdroj: Hlásenia o narodení (ŠÚ SR)

Obrázok 2 Počet detí narodených vysokoškolsky vzdelaným ženám Bratislavy.
Zdroj: Hlásenia o narodení (ŠÚ SR)

Spomínaný výrazný nárast početnosti pôrodov ženám v starších vekových skupinách, tak u stredoškolsky vzdelaných žien ako aj u vysokoškolsky vzdelaných, sa odráža aj na výraznom náraste priemerného veku pri narodení dieťaťa. V prípade stredoškolsky vzdelaných žien, dochádza k výraznejšiemu nárastu hlavne po roku 1999 – 2000 od kedy vzrástol priemerný vek matky pri narodení dieťaťa z 26,5 roku na 29,2 v roku 2007. Vysokoškolsky vzdelané ženy si udržiavajú dlhodobo vyšší priemerný vek pri narodení dieťaťa a nárast je v sledovanom období miernejší a v roku 2007 dosiahol hodnotu 31 rokov. Výrazný rozdiel medzi matkami so stredoškolským vzdelaním a vysokoškolským vzdelaním potvrdzuje aj fakt, že priemerný vek stredoškolsky vzdelaných žien pri narodení dieťaťa sa dostal na úroveň priemerného veku pri narodení dieťaťa vysokoškolsky vzdelaných žien až o 15 rokov neskôr, v roku 2007.

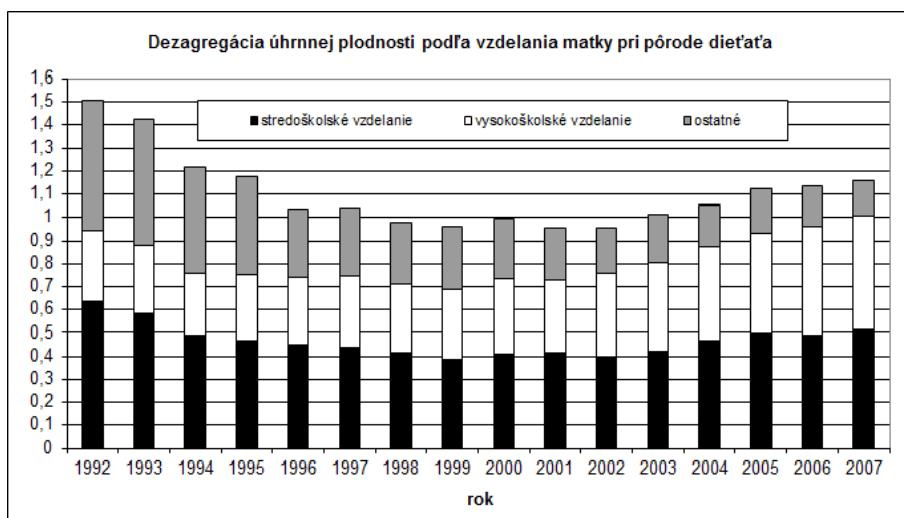
Vzdelanie ovplyvňuje reprodukciu hlavne vstupom do reprodukčného obdobia. To sa prejavuje aj na celkove vyššom priemernom veku matiek s vysokoškolským vzdelaním pri narodení dieťaťa (obr. 3). Toto skrátenie reprodukčného obdobia však nehovorí nič o intenzite plodnosti žien podľa vzdelania, znamená to iba isté obmedzenie.

Obrázok 3 Priemerný vek matky pri narodení dieťaťa v období 1992-2007.
Zdroj: Hlásenia o narodení (ŠÚ SR)

Práve naopak, ukazuje sa, že vysokoškolsky vzdelané ženy v niektorých prípadoch dosahujú vyššiu intenzitu plodnosti ako ženy s nižším vzdelaním, čo potvrdil Kravdal (2001) na výskume nórskeho žien. Tak isto aj na populácii Bratislavy sa ukazuje, že intenzita plodnosti vysokoškolsky vzdelaných žien bola v roku 2001 vyššia ako žien s nižším vzdelaním (Potančoková, 2007). Vyššiu intenzitu vysokoškolsky vzdelaných žien potvrdzujú aj výskumy na populácii dánskych žien v rokoch 1981 – 1994 (Gerster et al., 2007).

Na obr. 4 môžeme vidieť dezagregáciu úhrnnej plodnosti podľa dokončeného vzdelania matky pri pôrode. Môžeme ju interpretovať ako priemerný počet detí jednotlivého poradia, ktoré sa narodia žene počas reprodukčného obdobia. V sledovanom období došlo k výraznému poklesu intenzity pôrodov žien s iným ako stredoškolským a vysokoškolským vzdelaním (pokles z 0,56 na 0,16 úhrnnej plodnosti). Pri porovnaní vysokoškolsky a stredoškolsky vzdelaných žien došlo taktiež k výraznej zmene. Pokým na začiatku sledovaného obdobia dosahovala úhrnná plodnosť stredoškolsky vzdelaných žien hodnotu 0,64 a vysokoškolsky vzdelaných 0,31 úhrnnej plodnosti, v roku 2007 je to 0,49 pre stredoškolsky vzdelané ženy a 0,51 pre vysokoškolsky vzdelané.

Obrázok 4 Dezagregácia úhrnnej plodnosti žien Bratislavy podľa vzdelania matky pri pôrode dieťaťa. Zdroj: Hlásenia o narodení (ŠU SR), POPIN (Infostat)

Podiel narodených detí vysokoškolsky vzdelaným matkám v Bratislave (tab. 1) medzi rokmi 1992 a 2007 výrazne stúpol. Z veľkej časti je tento nárast zapríčinený nárastom vzdelanostnej úrovne žien Bratislavy avšak do istej miery sa tu môže prejavovať vyššia plodnosť vysokoškolských žien aj z dôvodu rekuperácie odložených pôrodov, ktoré odkladali hlavne vysokoškolsky vzdelané ženy. Najvyššie hodnoty podielu narodených detí vysokoškolsky vzdelaným matkám v roku 2007 zaznamenávame v okrese Bratislava I, a to až 58 %. Na druhej strane v okrese Bratislava V dosahuje tento podiel 33 %.

So zvyšovaním vzdelanostnej úrovne súvisí aj výrazný pokles podielu narodených detí matkám so základným vzdelaním a stredoškolským vzdelaním bez maturity vo všetkých okresoch. Podiel narodených detí vysokoškolsky vzdelaným matkám Bratislavy stúpol medzi rokmi 1992 a 2007 z 24,7 % až na 43,7 % a takmer sa vyrovnal podielu narodených detí matkám so stredoškolským vzdelaním, ktorý dosiahol 44 % (tab. 1).

Tabuľka 1 Štruktúra narodených detí Bratislavy podľa rodinného stavu a vzdelania matky v rokoch 1992 a 2007 (v %)

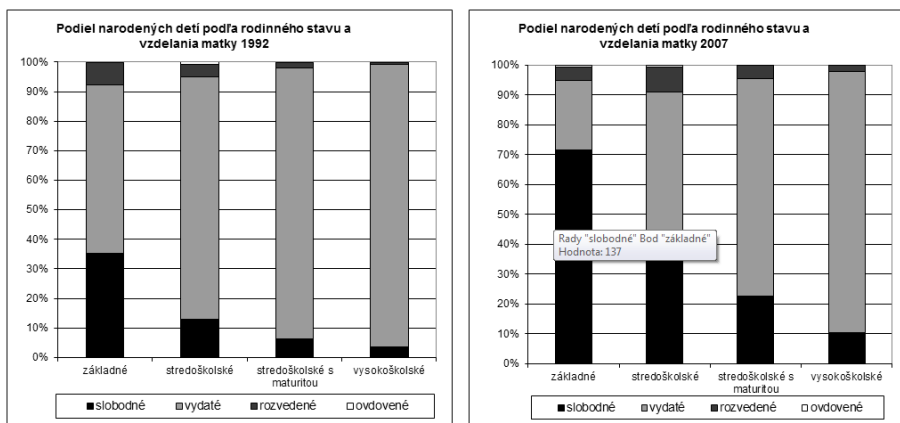
Rodinný stav matky	Vzdelanie matky – 1992				
	základné	stredoškolské	stredoškolské s maturitou	vysokoškolské	spolu
slobodné	3,3	2,7	2,8	0,9	9,7
vydaté	5,4	17,2	41,2	23,7	87,4
rozvedené	0,7	0,9	0,9	0,2	2,6
ovdovené	0,0	0,2	0,1	0,0	0,3
spolu	9,4	21,0	44,9	24,7	100,0
Rodinný stav matky	Vzdelanie matky – 1992				
	základné	stredoškolské	stredoškolské s maturitou	vysokoškolské	spolu
slobodné	3,2	3,1	10,0	4,6	20,9
vydaté	1,0	4,0	32,1	38,3	75,3
rozvedené	0,2	0,7	1,9	0,9	3,6
ovdovené	0,0	0,1	0,0	0,0	0,1
spolu	4,4	7,8	44,0	43,7	100,0

Zdroj: Hlásenia o narodení (ŠU SR)

Pri skombinovaní štruktúry narodených detí podľa vzdelania matky a rodinného stavu, si môžeme všimnúť, že pokým v roku 1992 najvyšší podiel narodených detí bol u matiek vydatých s dosiahnutým stredoškolským vzdelaním s maturitou (41,2 %) a druhý najvyšší podiel patril deťom narodeným vysokoškolsky vzdelaným vydatým matkám (23,7 %), v roku 2007 sa tieto podiely obrátili a na prvé miesto sa dostali narodené deti vysokoškolsky vzdelaných vydatých matiek s 38,3 % a podiel narodených detí vydatým matkám so stredoškolským vzdelaním s maturitou poklesol na 32,1 %. Výrazný pokles zaznamenal aj podiel narodených detí vydatým matkám tak so stredoškolským vzdelaním (z 17,2 % na 4 %) ako aj so základným vzdelaním (z 5,4 % na 1 %) (tab. 1). Na druhej strane nárast zaznamenal podiel narodených detí slobodným matkám, a to hlavne so stredoškolským vzdelaním s maturitou (z 2,8 % až na 10 %) a aj s vysokoškolským vzdelaním (z 0,9 % na 4,6 %).

Z obr. 5 môžeme vidieť, že podiel narodených detí ženám so základným vzdelaním sa výrazne zmenil, pokým v roku 1992 tvorili väčšinu narodené deti vydatých matiek. V roku 2007 už prevládali narodené deti slobodných matiek so základným vzdelaním. Takýto nárast podielu narodených detí slobodným matkám zaznamenáme vo všetkých kategóriách vzdelania. Najnižší nárast podielu narodených detí slobodným matkám zaznamenáme u vysokoškolsky vzdelaných žien, môžeme teda povedať, že vysokoškolsky vzdelané ženy sa správajú výraznejšie „prorodinne“ a väčšina z nich vstúpi najskôr do manželstva aj napriek tomu, že sa prejavuje trend slobodných matiek u žien Bratislavy, avšak hlavne u žien so základným vzdelaním

a stredoškolským vzdelaním bez maturity. Vysokoškolsky vzdelaní ľudia teda prístupujú zodpovedne k procesu reprodukcie a rodičovstvu. Vychádza to aj z faktu, že vysokoškolské vzdelanie je v zásade selektívny proces a teda aj zodpovednejší ľudia pokračujú na vysokej škole a teda aj zodpovednejšie prístupujú k potomstvu.

Obrázok 5 Štruktúra narodených detí Bratislavy podľa rodinného stavu a vzdelania matky v roku 1992 a 2007. Zdroj: Hlásenia o narodení (ŠÚ SR)

4 PRIESKUM REPRODUKČNÝCH A RODINNÝCH ZÁMEROV

Pri zostavovaní dotazníkového prieskumu sme sa vo veľkej miere inšpirovali, prieskumom, ktorý uskutočnili Mládek, Marenčáková a Širočková (2006a, 2006b), ktorý voľne nadväzoval na prieskum robený na katedre sociológie Filozofickej Fakulty Univerzity Karlovej v Prahe v roku 1997 (Mistríková, Heřmanová a Volná, 1998). Tieto prieskumy mapovali perspektívu reprodukčného a rodinného správania medzi vysokoškolákmi na vysokých školách na Slovensku. Niektoré otázky sme pozmenili tak, aby výstižnejšie charakterizovali hlavne reprodukčné správanie obyvateľov Bratislavy. Väčšinu otázok sme ponechali identických, aby sme mohli tieto dve zisťovania v prípade potreby do istej miery porovnať s našim prieskumom, po vybraní iba vysokoškolsky vzdelaných respondentov.

Dotazník obsahuje celkovo 19 otázok. Prvých 8 otázok je zameraných na charakteristiky respondentov či už je to vek, stav, vzdelanie, počet súrodencov alebo miesto bydliska. Otázky č. 9 a 10 sa pýtajú respondentov na ideálny počet detí (č. 9), respektíve koľko by chceli mať detí (č. 10). Nasledujúcich 5 otázok sa zameriava na približný vek (č. 11 – 13), prípadne životnú etapu (č. 14 – 15), kedy by respondenti chceli uzavrieť manželstvo a kedy by chceli mať prvé dieťa. Otázky č. 16 – 18 sú typu kvalitatívneho zoradenia. Respondenti tu mali zoradiť predpísané odpovede do poradia (1 – 6) podľa dôležitosti aké sú podľa nich dôvody poklesu počtu pôrodov

(č. 16), respektíve ktorý z uvedených siedmich cieľov je pre nich v dohľadnej dobe prvoradáý (č. 17) a čo je podľa nich najdôležitejšie pred tým ako začnú uvažovať o počatí dieťaťa (č. 18). Posledná otázka sa týka spolužitia partnerov v jednej domácnosti bez sobáša.

Dotazníkový prieskum bol vykonaný v mesiacoch september a október 2009. V tomto čase boli posielané dotazníky pomocou internetových sociálnych sietí, mladým Bratislavčanom vo veku 20 – 30 rokov. Vrátilo sa nám 1056 úplne vyplnených dotazníkov. Môžeme konštatovať, že takýto vysoký počet vrátených dotazníkov je podľa nás dostatočný a jeho výpovedná hodnota je podľa nás na vysokej úrovni, vzhľadom na zameranie výskumu zámerov a preferencií mladých Bratislavčanov, aj keď nejde o reprezentatívny súbor respondentov. Skreslenie voči reprezentatívnosti vzorky vychádza aj zo spôsobu výberu respondentov na sociálnych sieťach, kde sa pohybujú hlavne slobodní a vzdelanejší mladí ľudia.

Vzorka respondentov vykazuje výrazne vyššiu vzdelanostnú úroveň v porovnaní s populáciou celej Bratislavy a populáciou Slovenska v roku 2001. V roku 2011 sa už vzdelanostná štruktúra Bratislavy výraznejšie približuje dotazníkovému zisťovaniu z roku 2009 (tab. 2). Takto vysoký podiel vysokoškolsky vzdelaných respondentov v dotazníkovom zisťovaní môžeme vysvetliť dvoma spôsobmi. Na jednej strane to môže spôsobovať vyššia dostupnosť internetu u obyvateľov s vyšším dosiahnutým vzdelaním, a tak isto aj fakt, že obyvatelia vo veku 20 – 30 rokov dosahujú v porovnaní s predchádzajúcimi generáciami výrazne vyššiu vzdelanosť, čo potvrdzuje dvojnásobný nárast podielu vysokoškolsky vzdelaných obyvateľov Bratislavy medzi rokmi 2001 a 2011.

Tabuľka 2 Vzdelanostná štruktúra respondentov populácie Bratislavy a Slovenska

dosiahnuté vzdelanie	základné	stredoškolské bez maturity	stredoškolské s maturitou	vysokoškolské	spolu
dotazníkový prieskum 2009					
muži	1,42	2,84	52,96	42,79	100
ženy	0,47	0,79	57,19	41,55	100
spolu	0,85	1,61	55,49	42,05	100
SODB 2001					
Bratislava	10,82	13,77	57,97	17,44	100
Slovensko	33,11	37,36	14,77	14,77	100
SODB 2011					
Bratislava	9,19	17,40	38,79	34,61	100
Slovensko	18,39	28,29	36,31	17,01	100

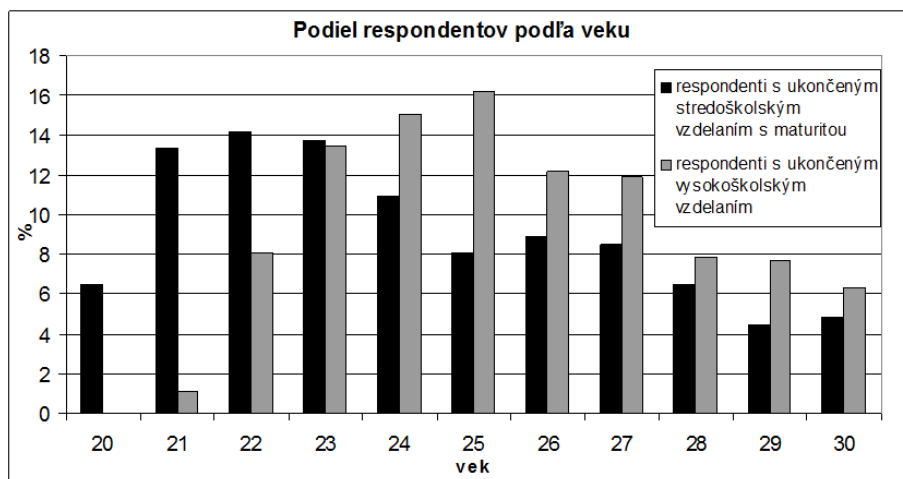
Zdroj: Dotazníkový prieskum medzi obyvateľmi Bratislavy 2009, SODB 2001, SODB 2011

Základné charakteristiky súboru respondentov so stredoškolským a vysokoškolským vzdelaním

Pred tým ako pristúpime k analýzám a tvorbe záverov, je vhodné zhodnotiť základné charakteristiky vzorky respondentov. Z hľadiska pohlavia a veku je rozdelenie nasledovné. Z 1056 respondentov bolo 633 žien čo tvorí 59,94 % a ostatných 423 (40,06 %) bolo mužov. Fakt, že prevažujú ženy nad mužmi, prisudzujem ich väčšej ochote k spolupráci a vyplňaniu dotazníku. Priemerný vek mužských respondentov je 25,04 roka. Priemerný vek respondentiek je 24,23 rokov a respondentov spolu je 24,56 roka. Najvyššie zastúpenie v množine respondentov majú ženy vo veku 21 rokov (15,95 %) a u mužov sú to 24 roční (13,71 %) respondenti.

V nasledujúcich analýzach sa zaoberáme vysokoškolsky vzdelanými respondentmi a stredoškolsky vzdelanými respondentmi. Respondentov s vysokoškolským vzdelaním bolo 586 (55,5 %) a so stredoškolským vzdelaním 444 (42,1 %). Z týchto 444 sme však museli odrátať respondentov, ktorí mali dokončené stredoškolské vzdelanie, ale študovali na vysokej škole a teda súbor stredoškolsky vzdelaných respondentov sa zúžil na 247 (23,4 %).

V súbore vysokoškolsky vzdelaných respondentov dominujú 25 roční respondenti (obr. 6) a priemerný vek súboru je 25,5 roku. U stredoškolsky vzdelaných respondentov výraznejšie dominujú respondenti vo veku 21 – 23 rokov a priemerný vek súboru je 24,21 rokov.

Obrázok 6 Podiel respondentov podľa veku a vzdelania. Zdroj: Dotazníkový prieskum medzi obyvateľmi Bratislavy 2009

Prevažná väčšina zúčastnených respondentov (92,33 %) (tab. 3) bola slobodná. Vyšší podiel slobodných zaznamenávame u stredoškolsky vzdelaných respondentov (93,12 % – SŠ oproti 91,89 % – VŠ). Zaznamenávame iba minimálne podiely zosobášených respondentov, ale vyšší podiel dosahujú vysokoškolsky vzdelaní respon-

denti a to 7,66 % oproti 4,86 % u stredoškólkov. Na druhej strane podiel rozvedených je vyšší u stredoškólsky vzdelaných respondentov ako u vysokoškólsky vzdelaných, aj keď ide o zanedbateľné hodnoty. Toto rozloženie respondentov podľa rodinného stavu je ideálne pre zameranie našej štúdie, keďže cieľom je zmapovať budúce rodinné a reprodukčné správanie, a preto väčšinové zastúpenie slobodných respondentov je vítané.

Tabuľka 3 Podiel respondentov podľa rodinného stavu (v %)

stav	slobodní	ženatí/vydaté	rozvedení	spolu
SŠ	93,12	4,86	2,02	100
VŠ	91,89	7,66	0,45	100
Spolu	92,33	6,66	1,01	100

Pozn.: SŠ – respondenti s dosiahnutým stredoškólským vzdelaním s maturitou, VŠ – respondenti s dosiahnutým vysokoškólským vzdelaním

Zdroj: Dotazníkový prieskum medzi obyvateľmi Bratislavy 2009

Životné ciele respondentov – „hodnotový rebríček“

Zmeny v hodnotovom rebríčku sú považované za jeden z prejavov druhého demografického prechodu, pričom sa menia priority obyvateľov. Na prvých miestach už nefiguruje dieťa, rodina a partner, ale prevláda individualizmus. Na prvom mieste je kariéra a osobné záujmy, čo sa potvrdilo aj v dotazníkovom prieskume (tab. 4), kde až 38,4 % vysokoškólsky vzdelaných respondentov a 33,3 % stredoškólsky vzdelaných respondentov zaradilo na prvé miesto ako prioritný cieľ v dohľadnej dobe „*profesionálne uplatnenie*“ a taktiež „*dosiahnuť vedúce postavenie (v zamestnaní)*“ (SŠ – 20,8 %, VŠ – 21,2 %). Na druhej strane „*založenie rodiny*“ a „*túžba po vlastných deťoch*“ figurovali hlavne na posledných miestach (4. – 6.), kde dosiahli vysoké podiely. V prípade vysokoškólsky vzdelaných respondentov však aj „*založenie rodiny (uzavretie manželstva)*“ zaradilo až 27,1 % na druhé miesto a u stredoškólsky vzdelaných 22,3 %. Poukazuje to stále na relatívne vysokú preferenciu rodinného života a dôležitosti rodiny. Taktiež možnosť „*mať vlastné deti*“ má rovnomerné podiely na všetkých miestach v hodnotovom rebríčku respondentov. Výraznejšie rozdiely medzi preferenciami a cieľmi medzi stredoškólsky vzdelanými a vysokoškólsky vzdelanými respondentmi sa v zisťovaní neukázali.

Pohľad na osobné preferencie respondentov môžeme získať aj prostredníctvom otázky, čo si myslia o príčinách poklesu pôrodnosti a plodnosti (tab. 5). Najvyššiu frekvenciu dosahovala odpoveď „*malá perspektíva mať vlastný byt*“ (u SŠ až 50,6 %, VŠ – 32,6 %), „*neistota nájsť si primerané zamestnanie*“ (SŠ – 20,8% na 1. mieste, 31,8 % na 2. mieste; VŠ – 24,3 na 1. mieste, 20,6 % na 2. mieste) a „*snaha uplatniť sa v zamestnaní (podnikaní)*“ (dosahovala vysoké podiely hlavne na 2. a 3. mieste). To dokazuje výrazný vplyv ekonomických faktorov na reprodukčné správanie mladých ľudí Bratislavy. Respondenti nepovažujú „*nezáujem o manželstvo a rodinu*“ za hlavné príčiny poklesu pôrodnosti, čo opäť poukazuje na vysoké preferencie rodiny u respondentov.

Tabuľka 4 Ciele, ktoré by v dohľadnej dobe chceli respondenti (muži a ženy) dosiahnuť (podiel jednotlivých odpovedí na 1. – 7. mieste v %)

Poradie		1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.
profesionálne uplatnenie	SŠ	33,3	4,1	30,5	1,2	8,1	3,3	19,5
	VŠ	38,4	3,6	29,3	3,0	3,2	8,0	14,5
dosiahnuť vedúce postavenie (v zamestnaní)	SŠ	20,8	14,7	18,0	17,1	7,3	6,5	15,5
	VŠ	21,2	11,4	23,5	11,0	7,3	10,0	15,5
spokojné užívanie života	SŠ	13,1	11,8	21,2	14,7	15,5	12,7	11,0
	VŠ	15,6	11,2	15,4	14,0	17,9	12,8	13,1
mať vlastné deti	SŠ	13,5	11,9	11,5	15,6	23,8	12,7	11,1
	VŠ	11,2	10,8	14,4	16,1	17,7	13,5	16,3
mať veľa peňazí	SŠ	8,2	18,9	9,1	14,8	15,2	21,0	12,8
	VŠ	7,1	18,1	7,8	20,0	16,3	17,0	13,8
cestovať a poznávať cudzie krajiny	SŠ	7,4	16,5	6,2	15,3	17,4	16,5	20,7
	VŠ	4,8	17,7	5,0	18,3	18,6	17,4	18,1
založiť rodinu (uzavrieť manželstvo)	SŠ	4,1	22,3	3,7	21,1	12,4	27,3	9,1
	VŠ	2,1	27,1	4,1	17,9	19,3	21,3	8,3

Pozn.: Znenie otázky: Ktorý z uvedených cieľov je pre Vás prvoradý v blízkej budúcnosti? (usporiadajte predložené ciele do poradia 1 – 7 podľa dôležitosti, ktorú im prikladáte (1 – najdôležitejšie))

Pozn.2: SŠ – respondenti s dosiahnutým stredoškolským vzdelaním s maturitou, VŠ – respondenti s dosiahnutým vysokoškolským vzdelaním

Zdroj: Dotazníkový prieskum medzi obyvateľmi Bratislavy, 2009

Tabuľka 5 Dôvody poklesu pôrodnosti podľa respondentov (v %)

Poradie		1.	2.	3.	4.	5.	6.
malá perspektíva mať vlastný byt	SŠ	50,6	15,5	9,8	2,0	13,9	8,2
	VŠ	32,6	18,6	17,6	2,5	17,6	11,1
neistota nájsť si primerané zamestnanie	SŠ	20,8	31,8	17,1	4,5	15,1	10,6
	VŠ	24,3	20,6	18,8	10,3	15,1	11,0
snaha uplatniť sa v zamestnaní (podnikaní)	SŠ	11,2	19,8	29,8	7,9	20,7	10,7
	VŠ	16,2	21,1	26,5	12,4	12,1	11,7
snaha cestovať a vidieť svet	SŠ	6,2	14,5	23,2	14,1	24,1	17,8
	VŠ	11,9	19,9	17,6	15,1	22,4	13,0
nestálosť partnerských vzťahov a riziko rozvodu	SŠ	7,1	12,0	16,2	23,2	18,3	23,2
	VŠ	9,8	13,3	13,7	20,6	24,0	18,5
nezáujem o manželstvo a rodinu	SŠ	4,6	5,8	4,1	47,3	7,9	30,3
	VŠ	5,7	6,6	5,7	38,9	8,7	34,3

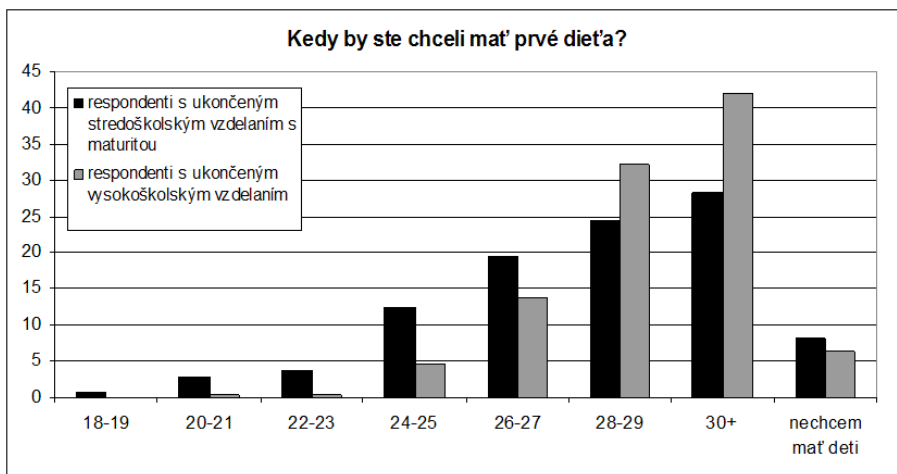
Pozn.: SŠ – respondenti s dosiahnutým stredoškolským vzdelaním s maturitou,

VŠ – respondenti s dosiahnutým vysokoškolským vzdelaním

Zdroj: Dotazníkový prieskum medzi obyvateľmi Bratislavy, 2009

Časovanie plodnosti

V porovnaní s celoslovenskými prieskumami vysokoškolákov v rokoch 1997 (Mistriková, Heřmanová a Volná, 1998) a 2004 (Mládek, Marenčáková a Širočková, 2006a), došlo k výraznému posunu v preferenciách časovania plodnosti. Pokým v roku 1997 najvyšší podiel respondentov považoval za najvhodnejší vek pre pôrod dieťaťa 24 – 25 (50 % respondentov), v roku 2004 to bolo už vo vekovom intervale 26 a viac rokov (50 % respondentov). V prípade prieskumu v roku 2009 v Bratislave je tento posun ešte zvýraznený, keďže Bratislava predbieha vývoj v ostatných častiach Slovenska. Ak by sme sa obmedzili iba na kategóriu 26 a viac rokov pre časovanie plodnosti, podiel respondentov, ktorí by chceli mať dieťa až po tomto veku, by bol 88 % pre vysokoškolsky vzdelaných a 72 % u stredoškolsky vzdelaných respondentov (obr. 7). Uvedomujeme si, že porovnanie nášho a predchádzajúcich prieskumov nemôže byť absolútne, vzhľadom na odlišnú metodiku, nie celkom rovnakú formuláciu otázok, a výber vzorky z regionálneho hľadiska. Isté opatrné závery však možno vyvodiť. V prípade porovnania vysokoškolsky aj stredoškolsky vzdelaných respondentov, najvyšší podiel by chcel uzavrieť manželstvo vo veku 28 – 29 rokov. U stredoškolákov je tento podiel však o niečo nižší a výraznejšie sú zastúpené aj vekové intervaly 22 – 23 rokov a 24 – 25 rokov (obr. 8). Taktiež možnosť „*nechcem uzavrieť manželstvo*“ označilo o takmer 4 % viac stredoškolsky vzdelaných respondentov (SŠ – 13 %, VŠ – 9,2 %). Na druhej strane u vysokoškolsky vzdelaných respondentov dosahuje výrazne vyšší podiel vek 30 a viac pre vstup do manželstva ako u stredoškolsky vzdelaných respondentov. V porovnaní s prieskumami v rokoch 1997 a 2004 je teda zjavný posun v otázke vstupu do manželstva.

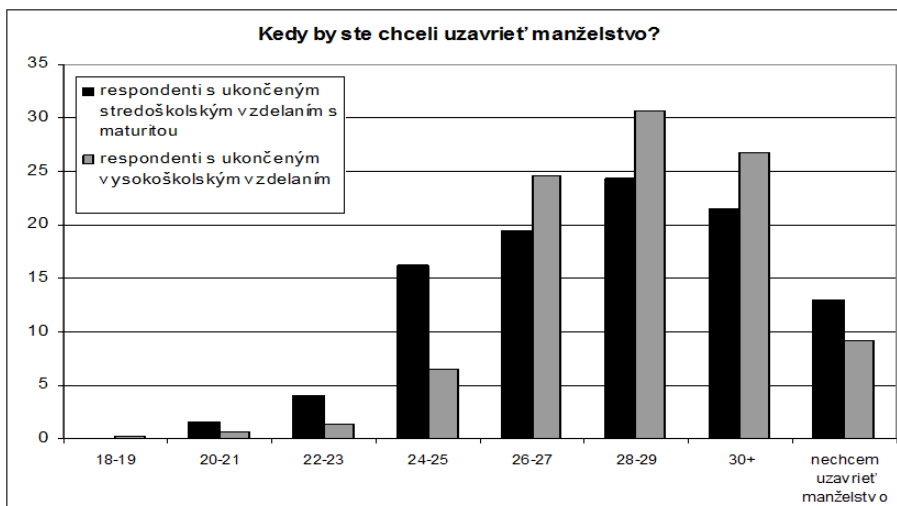

Obrázok 7 Podiel respondentov podľa veku, kedy chcú mať prvé dieťa (v %).

Zdroj: Dotazníkový prieskum medzi obyvateľmi Bratislavy 2009

Pri porovnávaní veku vstupu do manželstva a rodičovstva, môžeme vidieť, že rodičovstvo si respondenti želajú neskôr. Najvyšší podiel respondentov označilo vek 30 a viac ako ideálny na počatie prvého dieťaťa. Až 42,1 % vysokoškolákov označilo tento vekový interval a 28,3 % stredoškólkov. Dieťa by nechcelo mať až 8,1 % stredoškólsky vzdelaných respondentov a 6,3 % vysokoškólsky vzdelaných (obr. 7).

Zaujímavým je mierne vyšší podiel respondentov, ktorí nikdy neplánujú uzavrieť manželstvo, ako podiel respondentov, ktorí nikdy neplánujú mať deti. Tento rozdiel naznačuje, že istá časť respondentov plánuje mať deti mimo manželstva (obr. 7 a obr. 8).

Obrázok 8 Podiel respondentov podľa veku, kedy chcú vstúpiť do manželstva (v %).
Zdroj: Dotazníkový prieskum medzi obyvateľmi Bratislavy 2009

V odpovediach na otázku kedy je vhodné uzavrieť manželstvo prípadne mať deti, odpovedali vysokoškólsky aj stredoškólsky vzdelaní respondenti rovnako. Najvyššie podiely dosahuje v oboch otázkach odpoveď „po určitom čase zamestnania“ na úrovni 60 %. Na druhom mieste je odpoveď „po využití možnosti spoznať svet“ a na treťom, výraznejšie u počatí dieťaťa, odpoveď „po získaní významného postavenia“ (tab. 6). Taktiež v prieskume v roku 2004 označili respondenti v najväčšej miere možnosť vhodného počatia detí až po 2 – 3 rokoch od sobáša (muži – 62,4 %, ženy – 74,6 %) (Mládek, Marenčáková a Širočková, 2006a).

Zamýšľaná plodnosť – veľkosť rodiny

Zmeny v hodnotovom rebríčku ľudí v rámci druhého demografického prechodu a do istej miery aj zmeny socio – ekonomickej situácie sa odrážajú aj na zmenách podielu narodených detí podľa poradia. Dominantným modelom v Bratislave sa stáva jednotná rodina, čo má za následok nárast podielu pôrodov 1. poradia. Tento

podiel medzi rokmi 1992 a 2007 vzrástol o 10 percentuálnych bodov z 48,6 % na 58,6 %. Pokles zaznamenávame v podieloch 2., 3. a 4 a vyššieho poradia. Najvyšší pokles zaznamenali pôrody druhého poradia a v roku 2007 tvorili 31,9 % všetkých pôrodov (Potančoková et al., 2008). Pôrody 4 a vyššieho poradia poklesli o polovicu z 4,4 % na 2,2 %.

Tabuľka 6 Kedy je vhodné uzavrieť manželstvo a mať deti?

	Kedy je vhodné uzavrieť manželstvo (podiel respondentov v %)		Kedy je vhodné mať deti (podiel respondentov v %)	
	VŠ	SŠ	VŠ	SŠ
počas štúdia	0,81	0,90	0,00	1,13
hneď po skončení školy	2,02	6,31	1,21	1,58
po určitom čase zamestnania	62,35	61,49	57,49	59,91
po získaní významného postavenia	8,50	7,43	17,00	15,77
po využití možnosti poznať svet	26,32	23,87	24,29	21,62
spolu	100	100	100	100

Pozn.: SŠ – respondenti s dosiahnutým stredoškolským vzdelaním s maturitou, VŠ – respondenti s dosiahnutým vysokoškolským vzdelaním

Zdroj: Dotazníkový prieskum medzi obyvateľmi Bratislavy 2009

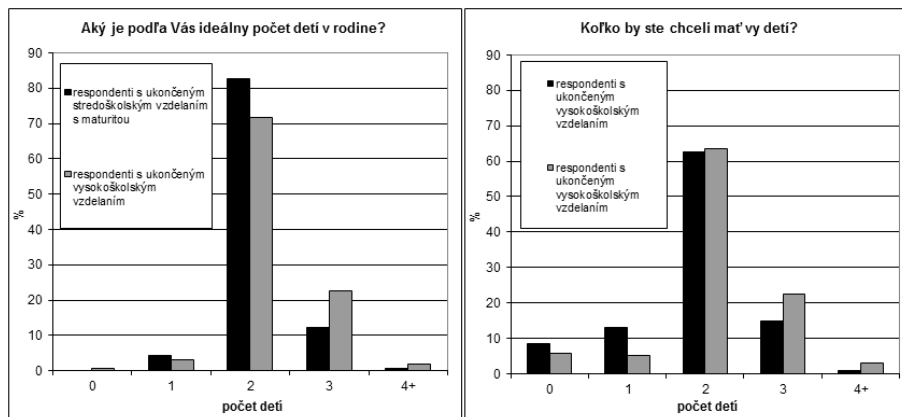
Zaujímavými sú poznatky o ideálnej veľkosti rodiny (obr. 9) a zamýšľanej plodnosti (obr. 10). Väčšina respondentov Bratislavy považuje za ideálny počet 2 deti a aj chce mať dve deti. Stredoškolsky vzdelaní respondenti majú mierne vyššie preferencie u 2 detí ako ideálneho počtu a naproti tomu dvojnásobne vyšší podiel zaznamenávame pri 3 deťoch ako ideálu u vysokoškolsky vzdelaných respondentov (VŠ – 22,52 %; SŠ – 12,15 %). Bezdetnosť a jednodetný model dosahovali iba zanedbateľných podielov ako ideálu.

Na druhej strane pri otázke o chcenom (plánovanom) počte detí (obr. 10) môžeme pozorovať aj zastúpenie bezdetnosti a jednodetného modelu vo výraznejšej miere hlavne u stredoškolsky vzdelaných respondentov (SŠ – bezdetnosť 8,5 %; jedno dieťa 13 %; VŠ – bezdetnosť 5,6 %; jedno dieťa 5,2 %). U vysokoškolsky vzdelaných respondentov zaznamenávame, na druhej strane vyššie podiely pri 3 deťoch (22,5 %) a 4 a viac deťoch (3,2 %). U dvojdetného modelu sú podiely stredoškolsky aj vysokoškolsky vzdelaných respondentov na rovnakej úrovni 63 %.

Výsledky sociologického prieskumu z roku 2000 – 2002 (Matulník, 2004) ukazujú, taktiež na výraznú preferenciu dvojdetného modelu (Zamýšľaná plodnosť ženy 2,25 a muži 2,11; vysokoškolské ženy 2,22 a muži 2,30).

Zamýšľanú plodnosť môžeme v prípade vysokoškolsky vzdelaných respondentov porovnávať aj s predošlými dvoma zisťovaniami. V oboch prípadoch v roku 1997 aj v roku 2004 zaznamenávame výraznú preferenciu dvojdetného modelu (1997 – okolo 64 %, 2004 – okolo 53 %). V roku 2009 zaznamenávame takmer rovnaké hodnoty pri všetkých počtoch zamýšľaných detí. Mierne nižšie preferencie sú pri trojdetnom a štvordetnom modeli, tieto rozdiely sú však minimálne a sú na úrovni

ni štatistickej chyby. Jediným výraznejším rozdielom je vyššia preferencia bezdetnosti tak u vysokoškolákov ako aj u ostatných respondentov v roku 2009, oproti roku 1997. Zamýšľaná plodnosť sa teda dlhodobo drží na úrovni dvojdetného modelu vo všetkých prieskumoch.

Obrázok 9 a 10 Podiel respondentov podľa ideálneho počtu a plánovaného počtu detí (v %). Zdroj: Dotazníkový prieskum medzi obyvateľmi Bratislavy 2009

Deklarovaný počet detí býva však často vyšší, ako počet detí, ktoré nakoniec reálne budú ľudia mať, ale predstavy o ideálnom počte detí a chcenom počte detí sú zásadným faktorom pre budúce reprodukčné správanie (Bongaarts, 2001). Výrazný negatívny vplyv na reálny počet detí majú ekonomické faktory (McDonald, 2002, 2004, 2006). Keďže väčšina respondentov, či už so stredoškolským alebo vysokoškolským vzdelaním, chce prioritne dosiahnuť profesionálne uplatnenie, spokojné užívanie života a mať veľa peňazí (tab. 4) a až potom mať deti. Nezanedbateľným je aj fakt, že mať dieťa je ekonomicky veľmi náročné a v súčasnosti ani štát nevytvára podmienky, ktoré by motivovali mladých ľudí mať deti.

5 ZÁVER

Rodinné a reprodukčné správanie zaznamenalo v Bratislave dramatické zmeny. Čo sa týka zmien v plodnosti, možno ich rozdeliť do dvoch hlavných fáz. V prvej fáze trvajúcej do konca 90. rokov zaznamenáva populácia Slovenska aj Bratislavy výrazný pokles intenzity plodnosti a zároveň aj posun v časovaní plodnosti do starších vekových skupín. Pokles intenzity je do istej miery spôsobený odkladom sobášov a pôrodov, pričom v Bratislave zaznamenávame výraznejší a dramatickejší pokles intenzity ako na ostatnom území Slovenska. Druhá fáza začína počiatkom 21. storočia a je charakteristická pokračujúcimi zmenami v časovaní plodnosti do neskoršieho veku, avšak už s miernym nárastom intenzity plodnosti, z dôvodu rekupeácie odložených pôrodov.

V sledovanom období od roku 1992 do roku 2007 došlo k výrazným zmenám v pôrodnosti podľa vzdelania matky. Pôrodnosť stredoškolsky vzdelaných žien znamenala obe fázy v sledovanom období. V roku 2007 dosiahli najvyššiu početnosť pôrody stredoškolsky vzdelaným matkám vo veku 28 – 30 rokov. Na druhej strane u vysokoškolsky vzdelaných žien Bratislavy zaznamenávame už len druhú fázu a to výrazný nárast početnosti pôrodov hlavne vo vyšších vekoch 30 – 33 rokov.

V časovaní plodnosti došlo k výraznému nárastu, hlavne od roku 1999, priemerný vek pri narodení dieťaťa hlavne u žien so stredoškolským vzdelaním vzrástol z 26,5 na 29,2 roku. Priemerný vek vysokoškolsky vzdelaných žien pri narodení dieťaťa je dlhodobo na vysokej úrovni a medzi rokmi 1992 a 2007 došlo iba k miernemu nárastu z 29,2 na 31 rokov.

Medzi rokmi 1992 a 2007 došlo aj zmene v podieloch pôrodov podľa dosiahnutého vzdelania žien. Výrazne sa zvýšil podiel narodených detí matkám s vysokoškolským vzdelaním až na 43,7 % (2007) čím sa vyrovnal podielu narodených detí stredoškolsky vzdelaným matkám (44 % v roku 2007). Podiel narodených detí ženám s nižším vzdelaním sa výrazne znížil z 30,4 % na 12,2 %. Tento vývoj súvisí do značnej miery so zvyšovaním vzdelanosti v Bratislave.

Ako ideálny počet detí označovali, tak stredoškolsky ako aj vysokoškolsky vzdelaní respondenti, v najväčšej miere dve deti. U vysokoškolsky vzdelaných respondentov však zaznamenávame výraznejšiu preferenciu trojdetného modelu ako ideálu. Bezdetnosť a jednodetný model dosahujú zanedbateľné podiely. V prípade chceného počtu detí je však situácia iná. Objavujú sa výraznejšie preferencie bezdetnosti a jednodetného modelu, hlavne u stredoškolsky vzdelaných respondentov (bezdetnosť 8,5 %, jedno dieťa 13 %), v menšej miere aj u vysokoškolsky vzdelaných (bezdetnosť 5,6 %, jedno dieťa 5,2 %). Na druhej strane vyššie podiely chceného počtu detí zaznamenávame u vysokoškolsky vzdelaných respondentov pri trojdetnom modeli (VŠ – 22,5 %) oproti stredoškolsky vzdelaným (15 %). Mohli by sme teda konštatovať, že vysokoškolsky vzdelaní obyvatelia majú mierne vyššie preferencie v otázkach početnosti detí. Najvyššie podiely však zaznamenáva dvojdetný model, a to u oboch skupín na úrovni okolo 63 %.

Respondenti na otázky svojich životných cieľov v dohľadnej dobe výrazne uprednostňovali možnosti „*profesionálne uplatnenie*“ a „*spokojné užívanie života*“ na druhej strane možnosť „*mať vlastné deti*“ sa umiestňovala na posledných priečkach u väčšiny respondentov či už stredoškolsky, alebo vysokoškolsky vzdelaných. Výraznejšie rozdiely medzi respondentmi s vysokoškolským a stredoškolským vzdelaním sa neukázali. Ani v prípade aký je ich názor na nízku pôrodnosť v súčasnosti. Ako hlavné dôvody nízkej úrovne pôrodnosti označovali na prvých miestach možnosti „*malá perspektíva mať vlastný byt*“, „*neistota nájsť si primerané zamestnanie, snaha uplatniť sa v zamestnaní (podnikaní)*“ a „*nestálosť partnerských vzťahov a riziko rozvodu*“. Na otázku kedy je vhodné uzavrieť manželstvo a mať deti odpovedala väčšina respondentov „*po určitom čase zamestnania*“, prípadne odpoveď „*po využití možnosti spoznať svet*“, taktiež odpovedali stredoškolsky aj vysokoškolsky vzdelaní respondenti rovnako. To sú teda faktory a dôvody, ktoré odsúva-

jú a znižujú reálnu plodnosť na nižšiu úroveň na akej je zamýšľaná plodnosť, ktorá je stále na vysokej úrovni v Bratislave u všetkých respondentov, ale aj vo všetkých prieskumoch. Tieto preferencie ostávajú nerealizované, hlavne kvôli už spomínaným spoločenským a najmä ekonomickým faktorom (bytové a pracovné podmienky).

Pod'akovanie

Tento príspevok vznikol vďaka podpore grantu pre mladých vedcov UK č. UK/123/2012 a grantu VEGA 1/0562/12 s názvom „Nové demografické analýzy a prognózy obyvateľstva Slovenska a jeho regiónov s využitím progresívnych geografických aplikácií“.

Literatúra

- BONGAARTS, J. 2001. Fertility and Reproductive Preferences in Post-Transitional Societies. *Population and Development Review*, vol. 27, 2001, pp. 260-281.
- EASTERLINE, R. 1978. What Will 1984 Be Like? Socioeconomic Implications of Recent Twists in Age Structure. *Demography*, vol. 15, no. 4 (nov. 1978), pp. 397-432.
- GERSTER, M., KEIDING, N., KNUDSEN, L. B., STRANDEBERG-LARSEN, K. 2007. Education and second birth rates in Denmark 1981-1994. *Demographic research*, vol. 17, november 2007, pp. 181-210.
- KATUŠA, M. 2008. Zmeny v rodinnom a reprodukčnom správaní obyvateľov Bratislavy po roku 1989. *Forum Statisticum Slovacum*, 7/2008, p. 233.
- KRAVDAL, O. 2001. The High Fertility of College Educated Women in Norway. *Demographic research*, vol. 5, pp. 187-216.
- LESTHAEGHE, R. 2001. "Postponement and recuperation: Recent fertility trends and forecasts in six Western European countries". *IPD Working Paper 2001-1*, Interface Demography, VUB, Brussels.
- MARENČÁKOVÁ, J. 2006. Reprodukčné a rodinné správanie obyvateľstva Slovenska po roku 1989 z časového a priestorového aspektu. *Geografický časopis*, 58, 3, s. 197-223.
- MATULNÍK, J., RITOMSKÝ, A., PASTOR, K. 2004. Ku vzťahu medzi profesiou sebarealizáciou a pôrodnosťou na Slovensku. *Gender rovné príležitosti*, 2-3, s. 18-20. [online] [cit. 2010-06-15]. Dostupné na: <http://www.genderonline.cz/download/Rocnik05_2-3_2004.pdf>
- McDONALD, P. 2002. Sustaining Fertility through Public Policy: The Range of Options. *Population*, vol. 57, no. 3, 2002, pp. 417-446.
- McDONALD, P. 2004. Možnosti štátni politiky k udržení plodnosti. *Demografie*, roč. 46, č.1, 2004, s. 1-21.
- McDONALD, P. 2006. Low fertility and the State: The Efficacy of Policy. *Population and development review*, vol. 32 (3), september 2006, pp. 485-510.
- MISTRÍKOVÁ, E., HEŘMANOVÁ, D., VOLNÁ, A. 1998. Populačné zámery vysokoškolských študentov v kontexte druhej demografickej revolúcie. *Sociológia*, 30, č. 5, 1998, s. 499-519.
- MLÁDEK, J., MARENČÁKOVÁ, J., ŠIROČKOVÁ, J. 2006a. Demografické správanie vysokoškolákov Slovenska 1. časť – reprodukčné správanie. *Slovenská štatistika a demografia*, 16 (1), s. 22-48.
- MLÁDEK, J., MARENČÁKOVÁ, J., ŠIROČKOVÁ, J. 2006b. Demografické správanie vysokoškolákov Slovenska 2. časť – rodinné správanie. *Slovenská štatistika a demografia*, 16 (2), s. 72-88.
- POPIN 1992 – 2007. *Slovak Republic – Population information* (Infostat). [online] [cit. 2012-12-12]. Dostupné na: <<http://www.infostat.sk/slovakpopin/>>

- POPULATION REFERENCE BUREAU, 2004. Transitions in World Population. *Population Bulletin*, 59, 1, s. 1-40.
- POTANČOKOVÁ, M. 2007. *Reprodukčné správanie obyvateľstva Bratislavy pred a počas obdobia transformácie (1971 – 2005)*. Prednáška Demografické popoludnie september 2007, [online] [cit. 2012-12-12]. Dostupné na: <<http://www.infostat.sk/vdc/sk/>>
- POTANČOKOVÁ, M. 2009. *Reproductive careers of women in Slovakia during the state socialist period of the 1970s and in transforming society*. Dizertačná práca. Praha: Katedra demografie a geodemografie, Přírodovědecká fakulta Univerzity Karlovy v Praze.
- POTANČOKOVÁ, M., VAŇO, B., PILINSKÁ, V., JURČOVÁ, D. 2008. Slovakia: Fertility between tradition and modernity. *Demographic research*, vol. 19, July 2008, pp. 973-1018.
- RABUŠIC, L. 2001. *Kde ty všechny děti jsou? Porodnost v sociologické perspektivě*. Praha: SLON, 2001. 261 s. EDICE STUDIE. ISBN 80-86429-01-6.
- SOBOTKA, T. 2004a. *Postponement of Childbearing and Low Fertility in Europe*. Doctoral thesis – University of Groningen. Amsterdam: Dutch University Press.
- SOBOTKA, T. 2004b. Is Lowest-Low Fertility in Europe Explained by Postponement of Childbearing? *Population and Development Review*, vol 30/2, 2004, pp. 195-220.
- ŠTATISTICKÝ ÚRAD SR 1992 – 2007. *Hlásenia o narodení*, (údaje na požiadanie).
- ŠTATISTICKÝ ÚRAD SR 2001. *Sčítanie obyvateľstva, domov a bytov (SODB) 2001*.
- ŠTATISTICKÝ ÚRAD SR 2011. *Sčítanie obyvateľstva, domov a bytov (SODB) 2011*.
- VAN De KAA, D. J. 1987. Europe's Second Demographic Transition. *Population Bulletin*, 42, 1, pp. 1-57.
- VAN De KAA, D. J. 2001. Postmodern Fertility Preferences: From Changing Value Orientation to New Behaviour. *Population and Development Review*, vol. 27, 2001, pp. 290-331.

Differences in family and reproductive behavior of the inhabitants of Bratislava with high school and university education

Summary

Family and reproductive behavior in Slovakia and Bratislava experienced dramatic changes in last 20 years. Regarding changes in fertility can be divided into two main phases. In the first phase lasting until the end of the 90th years the population of Bratislava recorded a significant decline of fertility and also the shift in fertility timing. Decrease in intensity is to some extent due to delay marriage and childbirth. The second phase starts with the beginning of the 21st century and is characterized by ongoing changes in the timing, but already with a slight increase of fertility, because of recovery of deferred deliveries.

The birth rate of women with secondary education has experienced both phases in the period from 1992 to 2007. In 2007, the highest frequency of births to mothers with secondary education is in the age of 28 – 30 years. On the other hand, university-educated women in Bratislava have recorded only the second phase of a significant increase in the number of births especially at higher ages 30 to 33 years.

Secondary-educated women experienced a significant increase in the average age of childbirth especially since 1999, from 26,5 to 29,2 years. The average age of university-educated women in childbirth has long been at the high level between 1992 and 2007, there was only a slight increase from 29,2 to 31 years. University educated respondents, according to survey, prefer a later entry into marriage and parenthood compared to respondents with secondary education.

The proportion of births of college educated mothers rose to the level of the share of births to mothers of secondary education at the level of 44 %. The proportion of children born to women with lower education was significantly reduced from 30,4 % to 12,2 %. This development is related largely to the increasing level of education in Bratislava.

Respondents (both secondary and university educated) in the questionnaire survey strongly prefer the model of two children family (at the level of 63 %). However, respondents with secondary education to a greater extent, prefer childlessness and single-child model and on the other hand university-educated respondents prefer to a greater extent, three children and four or more children. These preferences, however, in many cases remain unrealized because of the many social and especially economic factors (living and working conditions). Respondents to the question of their life goals in the foreseeable future significantly favored the “career” and “enjoying the life” and on the other “having children and family” were placed in last places for most of the respondents, either high school or university educated.